

LBRIS

We know
books

BACON

Cunoașterea înseamnă putere

Maria Regina Brioschi

LITERA

București

Prefață	9
Context istoric, viața și opera	15
Anglia între secolele al XVI-lea și al XVII-lea	15
Un filosof la Curte: cariera politică și proiectele culturale (viața și opera)	18
Viața lui Bacon, între cariera politică și proiectele culturale, pentru o reformă a cunoașterii	26
Ulise și Coloanele lui Hercule	27
Între tradiție și inovație	33
<i>Revoluția științifică: Bacon sau Galilei?</i>	34
Înțelepciunea poveștilor antice	39
Critica și depășirea filosofiei clasice	44
<i>Un popor sărac în istorie</i>	46
<i>O filosofie a cuvintelor</i>	47
<i>Nașterea masculină a timpului</i>	50
Către o filosofie experimentală	52
<i>Furnici, păianjeni și albine</i>	56
Logica din <i>Noul Organon</i>	59

Marele proiect <i>Instauratio Magna</i>	59
<i>Noul Organon</i>	62
Mintea nu este goală: teoria <i>idola</i>	66
<i>Puterea cuvintelor: Bacon și idola</i>	70
Metoda inductivă	77

„Cunoașterea înseamnă putere“	87
Cunoașterea conform lui Bacon:	
între teorie și practică	87
De la magie la știință	93
<i>Descoperirile tehnice ale epocii</i>	94
Istoria naturală și clasificarea științelor	102
<i>Bacon și Royal Society</i>	103

Utopie sau profetie? <i>Noua Atlantidă</i>	109
Intriga și sensul operei	110
<i>Genul utopic</i>	111
<i>De ce „Casa lui Solomon“?</i>	118
„Utopia științifică” a Casei lui Solomon	120
Profetia tehnicii	123

Concluzii	125
-----------	-----

<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	137
<i>Indice de nume</i>	142

Context istoric, viața și opera

Anglia între secolele al XVI-lea și al XVII-lea

„Secolul geniului“, așa a numit anii 1600 filosoful englez Alfred North Whitehead. De-a lungul acestui arc temporal relativ scurt, și-au publicat principalele opere autori precum Harvey, Kepler, Galilei, Descartes, Pascal, Huygens, Boyle, Newton, Locke, Spinoza și Leibniz. Într-un asemenea registru rezonează și vocea lui Francis Bacon. „Geniul“ părea să se fi instalat în fiecare domeniu: dacă secolul al XVII-lea a fost populat de un șir de filosofi și oameni de știință, numele lui Cervantes și Shakespeare sunt suficiente pentru a sugera marele tumult care traversa și literatura, în aceeași perioadă.

Din punct de vedere politic și social, vechea Europă era teatrul unor mari schimbări și noutăți care semnalau parcursul dificil al formării statelor naționale. Dintre toate, o națiune s-a impus între secolele al XVI-lea și al XVII-lea: Anglia.

Protagonistul unor mari reforme a fost, desigur, Henric al VIII-lea. A introdus o nouă religie, cea anglicană, construită pe

baza divergențelor sale cu Roma, și a acordat mai multă putere Parlamentului, contribuind astfel semnificativ la reafirmarea identității naționale a poporului englez. Dar apogeul dezvoltării și bunăstării statale a fost atins când tronul i-a revenit fiii sale, Elisabeta. A fost încoronată în 1558, și a rămas regină până la moarte, în 1603. Pe durata lungii sale domnii, puterea colonială și maritimă engleză a devenit inegalabilă, așa cum o dovedește și confruntarea cu Invincibila Armada. În 1588, flota spaniolă a lui Filip al II-lea, formată din 130 de nave și peste 30 000 de oameni, s-a luptat cu flota engleză. Aceasta, mult mai modestă, însă dotată cu echipament lejer, era întărită de noi tehnici de asalt și, mai ales, avea drept căpitan pe abilul navigator și corsar Francis Drake. Victoria engleză contra „Invincibilei” a fost fulminantă.

Marile expediții de la mijlocul secolului al XVI-lea și noile progrese tehnologice au condus națiunea la un nivel de prosperitate nemaivăzut. Creșterea a fost atât de puternică, încât în epoca elisabetană se identifică, de fapt, adevărata „Renaștere engleză”. Printre altele, are loc o transformare profundă a structurii generale a societății. Este vorba mai ales despre redistribuirea terenurilor expropriate de la mănăstiri, ceea ce permite apariția unei noi clase sociale. Componentii acesteia nu sunt nici clerici, nici aristocrați militari, așa cum fuseseră pe vremea lui Henric al VIII-lea, ci mai degrabă sunt mici latifundiași sau oameni ai legii, însă majoritatea aparțin religiei protestante. Cu toții erau implicați, în toate modurile, în prima linie a scenei politice. Acești „oameni noi” au fost cei care, prin intermediul Parlamentului, au condus în scurtă vreme țara către o cultură liberală și laică, în general anticatolică.

Îmbogățirea acestei noi clase sociale s-a realizat cu industriași și negustori protestanți, refugiați în Anglia de războaiele religioase care zguduiau Europa Centrală. Veneau mai ales din Țările

LIBRIS

de Jos și din Franța, și aduceau în Anglia infuzii de capital și noi abilități tehnice. Între 1500 și 1600 a crescut astfel și importanța negustorilor și a meșteșugarilor. În cele din urmă, industria grea, legată în special de minerit, și sectorul producător de lână înregistrează, în această perioadă, o dezvoltare aparte.

Așa cum vom înțelege din paragraful următor, tabloul general este necesar pentru a ne cunoaște autorul, pentru că din această nouă

clasă cu puteri tot mai mari făcea parte și tatăl lui Francis. Viața lui Francis Bacon s-a derulat, de la naștere, în inima furtunilor culturale și sociale din țară, și în centrul relațiilor de putere care se concentrău în jurul figurilor regale. Misiunea sa de filosof a fost acompaniată, urmând calea trasată de tatăl său, de aspirațiile carierei politice. Și chiar dacă viața sa politică a fost foarte agitată, prin comparație cu a tatălui, împletirea cu puterea de la Curte a marcat și anii domniei Elisabetei I, și ai domniei lui Iacob I Stuart, care a urcat pe tron în 1603, după ce regina a murit fără urmași.

We know
books

Francis Bacon

Un filosof la Curte: cariera politică și proiectele culturale (viața și opera)

În timp ce Londra se pregătea să devină unul dintre cele mai importante porturi europene, la York House, pe malul nordic al Tamisei, se năștea Francis Bacon, pe 22 ianuarie 1561. Francis era al doilea copil al lui Nicholas, care se căsătorise a doua oară cu Anna Cooke.

Nicholas Bacon era un curtean anglican foarte influent. Aparținea unei clase sociale cu origini foarte modeste (tatăl său păzea turmele unei mici abații de lângă Cambridge), care, grație reformelor lui Henric al VIII-lea, reușise să facă avere cum-părând pământ care aparținuse cândva Bisericii. Apoi, studiasse dreptul și devenise latifundiar, acumulând discret putere. Pri-eteniile prețioase pe care reușise să le cultive îi permisese să ocupe un loc important pe scena politică: a devenit Înalt Cancelar al reginei (echivalentul ministrului justiției) și a păstrat această funcție timp de douăzeci de ani. Mama lui Francis era o femeie discretă, foarte cultă, fiica unuia dintre preceptorii lui Edward al VI-lea. Avea o credință calvinistă solidă, care s-a reflectat în educația rigidă a copiilor săi. Căsătoria dintre Nicholas Bacon și Anna Cooke a fost, probabil, rodul unui plan minuțios: soțul surorii Annei era nimeni altul decât William Cecil. Dacă acest nume nu vă spune nimic, și cu atât mai puțin titlul care i-a fost acordat, lordul Burghley, vom spune doar că îndeplinea un rol echivalent celui al prim-ministrului, în perioada modernă, și că era persoana care exercita cea mai mare influență asupra reginei, la Curte.

În acest mediu general, o încrengătură inextricabilă de pri-etenii, legături de sânge și poziții de putere, s-a născut „mi-cul Înalt Cancelar“, cum îl alinta regina Elisabeta pe Francis.

LBRIS

We know
books

A crescut între rigiditatea puritană a educației materne și abilitățile practice paterne, abilități care aduseseră familia acestui latifundiar prudent să respire aerul și să trăiască fastul de la palat.

Profitând de climatul stimulant și viu de la Curte, Francis a ieșit de mic în evidență prin inteligența și elocința sa. A primit educația de bază acasă, fie de la institutori particulari, angajați de tată, fie chiar de la mamă, care i-a oferit, pe lângă o cunoaștere riguroasă a Bibliei, și cunoștințe clasice. La doar 12 ani a intrat, împreună cu fratele său mai mare, Anthony, la Trinity College din Cambridge, loc de formare privilegiat de noua clasă laică dominantă. Aici a petrecut trei ani, până în 1575, încredințat personal de tatăl și de unchiul său, lordul Burghley, în grija lui John Whitgift, rector la Cambridge și viitor arhiepiscop de Canterbury. Și-a continuat studiile la Gray's Inn, în Londra, una dintre școlile de drept cele mai renumite ale epocii. Dar parcursul său a fost întrerupt: după ce frecventase cursurile vreo câteva luni, Francis, la doar 15 ani, l-a urmat pe ambasadorul Sir Amias Paulet în Franța. Acolo a fost influențat pozitiv de cercurile culturale în care oamenii puterii și intelectualii discutau împreună principalele noutăți filosofice și științifice. O impresie negativă i-a lăsat însă Henric al III-lea, atât din cauza corupției și a proastei guvernări care îi agitau regatul, cât și prin purtarea sa, mai degrabă dedicată plăcerilor.

S-a întors precipitat din călătorie, în 1579, din cauza decesului tatălui său. Acest eveniment a avut un efect catastrofal asupra vieții lui Francis. Din acel moment, condițiile sale economice nu au mai fost aceleași: toate proprietățile tatălui, împreună cu funcția sa, au trecut prin lege la fratele său, Anthony, primul născut. Chiar și stilul său de viață, în consecință, a suferit o răsturnare bruscă. Francis a trebuit să își reia studiile de

LBRIS

We know
books

drept întrerupte, și astfel, după ce dragostea pentru lux aproape l-a dus și în temnița datornicilor, a devenit avocat, în 1582.

Avea 23 de ani când, în 1584, a fost ales ca reprezentant al Camerei Comunelor. Animat de o ambiție fără margini, a considerat aceste mici succese drept primi pași ai unei cariere glorioase. Realitatea însă era ceva mai complexă. Pentru a obține o funcție prestigioasă, a recurs la lordul Burghley. Puternicul său unchi însă dorea să găsească un post pentru propriul fiu, și nu își putea ajuta nepotul. Bacon a început să cultive și el prietenii, pentru a găsi pe cineva care să îi susțină ascensiunea spre putere. Printre acești prieteni, cel mai promițător părea tânărul Robert Devereaux, conte de Essex, unul dintre preferații reginei. În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, Bacon a reușit să se apropie tot mai mult de el. Recomandările acestuia n-ar fi fost însă suficiente pentru a-l ajuta să obțină nici funcția de procuror general, nici pe cea de vicar. Nici alternative, cum ar fi fost cea de avocat general, nu s-au concretizat, din diverse cauze. Dar nu s-a descurajat și a continuat să caute funcții prestigioase, iar sub Elisabeta, Bacon a reușit să obțină doar modestul post de Counsel at Law (un fel de consilier juridic), o poziție care nu îi garanta nici avantajele, nici siguranța unui fotoliu de conducere veritabil. În acei ani (1597) a fost publicată una dintre cele mai populare opere ale sale: *Essays (Eseuri)*, o colecție care conține, pe lângă meditații sacre, zece eseuri.

În ciuda deziluziilor politice, Bacon păstrează relația de stimă și amicitie cu protectorul său, Robert Devereaux. Epilogul acestei prietenii este dramatic. În 1601, soarta i-a întors spațele tânărului conte de Essex: după o campanie dezastruoasă în Irlanda, a pierdut favorurile reginei, care l-a mustrat în public. Această bruscă schimbare a sorții l-a făcut pe gentilom să aibă o reacție violentă: împreună cu alții, a pus la cale o revoltă împotriva reginei, însă complotul a fost descoperit și înăbușit

Elisabeta I. Portret atribuit lui George Gower (1588).
National Portrait Gallery, Londra. Iacob I, circa 1620.
Royal Collection of the United Kingdom

curând. Conte a fost judecat și decapitat în curtea Turnului Londrei, iar Bacon, în calitate de consultant juridic al Coroanei, a participat la formularea capetelor de acuzare contra lui Devereaux. Nici aceste circumstanțe nu au sporit simpatia reginei pentru Bacon.

Speranța unei cariere politice nu s-a stins în Francis, însă abia în 1603, după moartea reginei și accederea la tron a lui Iacob I al Scoției, fiul reginei Maria Stuart, a reușit să capete contur. Iacob I era un om cu mari veleități filosofice și teologice, iar profilul intelectual al lui Bacon își putea exercita influența asupra lui. Trebuia să-și câștige însă respectul acestuia, pentru că Iacob I era mai degrabă ancorat într-o viziune tradițională asupra cunoașterii, în timp ce gândirea autorului nostru respingea explicit orice asemenea reprezentări. Tentativele lui Bacon erau orientate către o nouă filosofie, care, exaltând lumea naturală și tehnica, comporta o reformă a culturii și a conceptului adevăratei cunoașteri. În prefața la *De interpretatione naturae*

(*Despre interpretarea naturii*), scrisă probabil în jurul lui 1603, spune:

Convins că m-am născut pentru a sluji umanitatea și considerând grija republicii printre cele care țin de domeniul public și care sunt deschise tuturor, precum apa și aerul, am început să cercetez care ar fi întreprinderile cele mai favorabile sortii omenesti, misiune spre care sunt eu însumi înclinat, de la natură. Am descoperit că nu există întreprindere mai avantajoasă pentru umanitate decât descoperirea de lucruri noi și perfecționarea artelor prin care se dezvoltă existența umană. [...] Descoperirile lucrurilor naturale [...] mi se par, mai mult decât altele, destinate universalității și nemuririi.

„Lucrurile naturale“, aceasta este direcția în care se orientează gândirea lui Bacon. Dacă acestea erau premisele, cum să obțină favorurile regelui? Bacon a început, foarte simplu, prin a-i dedica operele sale. În 1605, a publicat *Two Books of Proficiency and Advancement of Learning, Human and Divine* (Două cărți despre excelența și progresul cunoașterii divine și umane), în care lansa ipoteza unei reforme culturale și a sistemului științelor. Opera i-a fost dedicată regelui, adresându-i-se chiar și o invitație de a se ocupa de chestiunile legate de noua imagine a cunoașterii și a științei.

În primele decenii din secolul al XVII-lea, redactează complet sau parțial multe texte. Aceste texte nu au fost publicate, însă astăzi sunt cruciale pentru a înțelege gândirea lui Bacon. Potrivit indicațiilor lui Paolo Rossi, unul dintre cercetătorii cei mai notabili ai gânditorului nostru, acestea pot fi împărțite după cele patru direcții care străbat sistemul său de gândire: a) polemica în cheie antiplatonice și antiaristotelice, care dorea să

revină la un materialism similar celui al lui Democrit; b) fondarea unei noi logici și unei noi metodologii a științelor; c) fondarea unei istorii naturale; d) critica cunoașterii tradiționale și a filosofiilor. Printre multele opere, primei tematice i se subscriu *Cogitationes de natura rerum* (*Cugetări asupra naturii lucrurilor*), 1604, și *De sapientia veterum* (*Despre înțelepciunea anticilor*), 1609. Celei secunde, *Cogitationes de scientia humana* (*Cugetări despre știința umană*), 1603, și *Cogitata et visa* (*Lucruri cugetate și văzute*), 1607-1609. Celei de-a treia, *Phaenomena universi sive historia naturalis ad condendam philosophiam* (*Fenomenele universului, sau istoria naturală de la fondarea filosofiei*), circa 1608, iar celei de-a patra, *Temporis partus masculus* (*Nașterea masculină a timpului*), 1602-1603, și *Redargutio Philosophiarum* (*Respingerea filosofiilor*), 1608. Ca să înțelegem productivitatea intelectuală extremă a acestei perioade, în acești ani apare și prima schiță din *Noua Atlantidă*. În jurul anului 1608, Bacon a început să se gândească și la *opus magna*, *Instauratio Magna*. Divizată în trei părți, ar fi trebuit să conchidă și să prezinte unitar toate aspectele cercetărilor sale. Fervoarea intelectuală era atât de puternică, încât filosoful a ajuns să se îndoiască dacă să-și continue cariera politică, puțin mulțumitoare, sau să se dedice total activității filosofice.

1607 a fost anul unei răsturnări de situație pentru Bacon, aducând cu sine noi speranțe. Prima noutate a fost economică: filosoful s-a căsătorit, din formalitate, cu tânăra Alice Barnham. Despre ea se știu puține; despre dotea sa remarcabilă, mai multe. Dar răsturnarea din 1607 a fost mai ales politică, pentru Bacon, pentru că în acel an a primit funcția la care râvnise pe vremea domniei Elisabetei I: Iacob I l-a numit General Solicitor (procur general) al Coroanei. Aceste noi evenimente l-au convins să nu abandoneze politica, dar fără a renunța la vastele sale proiecte culturale. Apogeul carierei sale a fost atins când, zece ani mai

târziu, în 1617, a primit funcția de Înalt Cancelar, titlu care fusese purtat de tatăl său. În 1618 a devenit baron de Verulamium (în prezent St Albans). În sfârșit, în anul următor a devenit viconte de St Albans. Grație noii siguranțe politice și economice, Bacon a îndrăznit, în sfârșit, să își publice opera pusă la cale: în 1620 a apărut la Londra *Instauratio magna* (*Marea instaurare*), dedicată din nou lui Iacob I. La aceasta lucrase peste un deceniu, perfecționând-o de la un an la altul.

În anii '20, soarta politică și intelectuală a lui Bacon atinge deci apogeul. A fost însă un „moment de glorie“ de scurtă durată, pentru că succesul s-a încheiat brusc. La doar trei zile după ce primise numirea oficială ca viconte de St Albans, a început declinul său lent. Deși se bucura de stima lui Iacob I și era un intelectual și un politician de renume, nu îi lipseau dușmanii: a fost acuzat de corupție, iar Parlamentul l-a găsit vinovat. Acuzația era de abuz în serviciu, pentru că, în calitate de judecător, acceptase daruri de la părțile în cauză, în timpul proceselor. După ce a fost inițial apărat, a fost abandonat și de rege, și s-a văzut constrâns să mărturisească. I s-a interzis accesarea în orice funcție publică, a trebuit să plătească o amendă de 40 000 de lire sterline și a fost alungat de la Curte, fiind întemnițat în Turn. Sentința nu a reușit să-i smulgă și titlurile nobiliare, dar acestea nu însemnau mare lucru fără poziția de judecător și fără patrimoniul financiar, deja redus substanțial de traiul îmbelșugat pe care-l dusese.

Să lăsăm studiilor de specialitate discuțiile privind etica acestei condamnări și rațiunile politice: mulți cercetători susțin că acea condamnare ar fi ascuns un avertisment al Parlamentului față de îndrăznelile lordului Buckingham, pe vremea aceea protector al lui Bacon. Ajunge să menționăm că, după câteva zile, a fost exonerat de amendă și sejurul său în Turn s-a încheiat. Ce contează însă este că se încheiase definitiv cariera sa politică.

Pentru ultimii cinci ani din viață, Bacon s-a retras la o moșie departe de Londra, dedicându-se integral studiilor sale. În această perioadă a publicat și a scris diverse opere. Din 1620, a doua parte a proiectului imens (compus din șase părți) al *Instauratio magna: Novum Organum* (*Noul Organon*). Doi ani mai târziu, în 1622, a scris un volum acum considerat printre clasicele istoriografiei engleze (*Istoria domniei lui Henric al VII-lea*). În 1623, a extins tratatul din 1605, *The Advancement of Learning* (*Despre progresul învățării*) și l-a tradus în latină, sub titlul: *De dignitate et augmentis scientiarum* (*Despre demnitatea și dezvoltarea științelor*). Așa, textul său putea ajunge la un număr mai mare de cititori, pentru că latina era, pe atunci, cea mai răspândită limbă în Europa, și cea care dădea voce intelectualilor contemporani. Această nouă versiune poate fi considerată, așa cum a afirmat Bacon, prima parte a *Instauratio Magna*, pe care autorul nu a încheiat-o. A scris apoi diverse texte care pot fi considerate partea a treia a *Instauratio*. Vom vorbi mai îndeaproape despre acest proiect în al treilea capitol, însă acum vom spune doar că textele din acei ani sunt: o prefață generală a istoriei naturale, o *Historia ventorum*, o *Historia vitae et mortis* (*Istoria vânturilor, Istoria vieții și morții*), și alte facsimile publicate postum, mereu legate de teme ținând de istoria naturală (mai ales *Sylva Sylvarum*, *Pădurea pădurilor*). Se amintește și că *Instauratio Magna* nu a fost concepută doar în scop speculativ. Nu este vorba exclusiv despre un tratat care atinge și reunește toate zonele cunoașterii, ci reprezintă mai degrabă un proiect al unei reforme concrete a științei și cunoașterii, regândită în lumina observării lumii empirice a naturii.

În paralel cu aceste lucrări, în 1624 a publicat textul *Noua Atlantidă*, iar în următorul an, a treia ediție a *Eseurilor*, de cinci ori mai mare decât prima: eseurile erau în număr de 58.